

Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljurnal.uz>

Universal International Scientific Journal

e-ISSN: [3060-4540 \(online\)](https://doi.org/10.3060/4540)

Year: 2024 Issue: 1 Volume: 5

Published: 06.08.2024 <https://universaljurnal.uz>

International indexes

GOOGLE SCHOLAR
CROSSREF (OAK BAZA)
ZENODO
OPEN AIRE
EUROPUB
RESEARCHGATE (OAK BAZA)
SJIF

Xoshimova Umida Talat qizi

Nizomiy nomidagi TDPU ning mustaqil tadqiqotchisi

Uzbekistan

umidaxoshimova08@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0002-2295-6903>

AMALIY SAN'AT DARSLARIDA TALABALARNING MANTIQUIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHNING BADIY TA'LIM NAZARIYASI VA AMALIYOTDAGI HOLATI

Annotatsiya: Pedagogika oliy o'quv yurtlarida falsafa, etika, estetika, mantiq, psixologiya, matematika va boshqa fanlardan saboq beriladi. Lekin ular har bir soha ixtisoslik fanlariga moslashtirilgan tarzda o'qitilmaydi. Shu qatorda, mantiq fani barcha sohalar kabi pedagogika universitetlarida ham o'rgatiladi, lekin o'sha mutaxassislikni o'ziga xos tomonlari hisobga olinib o'rgatilishi lozim.

Аннотация: В педагогических вузах преподаются философия, этика, эстетика, логика, психология, математика и другие предметы. Но их преподавание не адаптировано к каждой области специализации. Кроме того, в педагогических вузах преподают науку логику, как и все направления, но преподавание этой специальности должно осуществляться с учетом ее особенностей.

Abstract: Philosophy, ethics, aesthetics, logic, psychology, mathematics and other subjects are taught in pedagogical universities. But they are not taught in a way that is adapted to each field of specialization. In addition, the science of logic is taught in pedagogical universities, like all fields, but this specialty should be taught taking into account its specific aspects.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, islohotlar, mantiq, badiiy tahlil, tafakkur, fikrlash qobiliyati, mantiqiy fikrlash, rivojlanish, ta'lim metodlari.

Ключевые слова: образовательная система, реформы, логика, художественный анализ, мышление, умение мыслить, логическое мышление, развитие, методы обучения.

Keywords: educational system, reforms, logic, artistic analysis, thinking, ability to think, logical thinking, development, educational methods.

Language: Uzbek

Citation: Xoshimova , U. (2024). ART EDUCATION THEORY AND PRACTICE OF STUDENTS' LOGICAL THINKING DEVELOPMENT IN APPLIED ART LESSONS. Universal International Scientific Journal, 1(5), 3–6. Retrieved from <https://universaljurnal.uz/index.php/jurnal/article/view/969>

Doi: [10.69891/3060-4540.2024.1.1.001](https://doi.org/10.69891/3060-4540.2024.1.1.001)

KIRISH

Respublikamiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ta'lim mazmunini umuminsoniy qadriyatlar va xalqimizning tarixiy-madaniy an'analari asosida tashkil etishga keng yo'l ochib berdi. Natijada ta'lim standartlari, o'quv dasturlari, darsliklarning yangi avlodi yaratildi. Ayni paytda ular takomillashtirilmogda, modernizatsiya qilinmogda. Komil inson g'oyasi – ham milliy, ham umumbashariy mohiyatga ega bo'lgan, odamzotga xos eng yuksak ma'naviy va jismoniy barkamollikni mujassam etgan, uni hamisha ezgulikka undaydigan olijanob g'oyadir.

Zamonaviy dunyoda bilimli, yuqori malakali aholi bir mamlakat uchun muvaffaqiyatning kaliti ekanligini e'tirof etgan rus jurnalist va yozuvchisi G.S.Petrovning ta'kidlashicha, Finlandiya ta'lim tizimida amalga oshirilgan islohotlar natijasida shuni ko'rish mumkinki, mamlakatda ta'limning sifatining yuqori darajaga qo'yilishi, mamlakatni bir zamonlar botib qolgan “botqog'i”dan qutilib chiqqaniga guvoh bo'lishimiz mumkin.[5;31]

Pedagogika oliy o'quv yurtlarida falsafa, etika, estetika, mantiq, psixologiya, matematika va boshqa fanlardan saboq beriladi. Lekin ular har bir soha ixtisoslik fanlariga moslashtirilgan tarzda o'qitilmaydi. Professor S.S Bulatov tadqiqoti shuni ko'rsatadiki, Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo'nalishlarida kompozitsiya, amaliy san'at, naqqoshlik, chizmatasvir, rangtasvir, san'at tarixi va boshqalar bilan birga tarix, oliy matematika, mantiq, falsafa, psixologiya, etika kabi umumkasbiy fanlar o'qitiladi. Lekin ularda umumkasbiy fanlar tasviriy va amaliy san'at fanlari bilan uyg'unlikda bog'lab o'rgatilmaydi.[2;5]

Shu qatorda, mantiq fani barcha sohalar kabi pedagogika universitetlarida ham o'rgatiladi, lekin o'sha mutaxassislikni o'ziga xos tomonlari hisobga olinib o'rgatilmaydi. Shuning uchun ham, tayyorlayotgan kadrlarimizda maxsus fanlar

bo'yicha mantiqiy fikrlash, mushohada yuritish yetarli darajada shakllanmogda deya olmaymiz. Bu holni oddiy savol-javoblardan ham bilib olishimiz mumkin. Badiiy iqtisoslikka yo'naltirilgan kadrlarning kasbiy sifatini yanada oshirish maqsadida o'quv rejadagi falsafaga ajratilgan soatlarning muayyan qismini mantiq faniga ajratilishi maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD

Mantiq- bu fikrlash haqidagi fan. Fikrlash bundan tashqari psixologiya, oliy nerv tizimi fiziologiyasi va boshqa sohalarning asosiy tshunchasi hisoblanadi. Xo'sh, nima sababli fikrlash mantiq faninig asosi hisoblanadi? Sababi, mantiq fikrlash tizimi va tafakkur rivojlanishi, asosiy qoidalari va metodlari, hamda asosiy qonunlarini o'rganadi.

Qomusiy olim Abu Rayhon Beruniy esa shunday deb yozadi: “Inson nutqqa ega bo'lgan va o'zining muxoliflari bilan dunyoviy va oxirat ishlari haqida bahs-munozara yuritganligi sababli o'z so'zlarida “mezonga” muhtoj bo'ldi. Gap o'z zoti bilan rostni ham, yolg'onni ham o'z ichiga olish ehtimoli borligidan mezon yordamida uni izchil tekshirish va shu yo'sinda uning shubhali yerini tuzatish kerak bo'lgan. Zeroki, bu bilan mubohasalarda so'zlardan tuzilgan sillogizmlarning kishini adashtiruvchi yolg'oni ham, haqiqatni ochuvchi rosti ham ayon qilingan. Inson shu mezonni topdi. Uni mantiq deyiladi”.[1;64]

Antik davrda mantiqqa “organon”, ya'ni bilimlarni asoslash quroli deb qaralgan bo'lsa, o'rta asrlar Yaqin va O'rta Sharq mantiqshunoslari uni “chin fikrni yolg'ondan ajratib ko'rsatuvchi tarozu” deb bilganlar. Abu Homid G'azzoliyning mantiqqa bag'ishlangan asarini “Al-qustas al-mustaqim”, ya'ni “to'g'ri tarozu” deb nomlanishi fikrimizni tasdiqlaydi. O'rta asrlar Yevropa mantiqshunoslari uni “kashfiyotlar qilish usuli” sifatida talqin qilganlar.

Nemis mantiqshunos olimi I.Kant esa mantiqni “kanon”, ya’ni fanlarni o’rganish qonunlarini beruvchi fan deb ta’riflagan. Mantiq ilmining fanlar tizimidagi o’rni va unda o’rganadigan masalalar doirasidan kelib chiqib, uni “propedeutika”, ya’ni boshqa fanlarni o’rganishga tayyorlovchi fan deb atash mumkin.[3;79]

Demak, mantiqni boshqa fanlarni o’rganishga tayyorlovchi fan deb qaraydigan bo’lsak, albatta, tasviriy san’at va amaliy san’at darslari jarayonida talabalarga tasviriy san’atni mantiq faniga bog’lagan holda o’tilishi maqsadga muvofiq bo’ladi desa bo’ladi. Amaldagi o’quv rejani ko’radigan bo’lsak, Mantiqqa Falsafa fani tarkibida 6 soat ajratilgan. Bu ajratilgan dars soati faqat 1 bosqich talabalariga tegishli. Qolgan bosqichlarda Mantiq faniga soatlar ajratilmagan. Achinarlisi, pedagogika universiteti “Professional ta’lim” fakulteti “Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” yo’nalishi talabalarining badiiy estetik komponentini rivojlantirishda mantiq faniga 4 yillik o’quv jarayonida bor yo’g’i 6 soatlik dars soati ajratilganidadir.

Mantiq va tasviriy san’atning o’zaro aloqadorligini tahlil etgan falsafa fanlari nomzodi, dotsent D.N. Demenov tadqiqotlariga ko’ra, badiiy jarayonda mantiqning mohiyati “buni shunday qilish kerak” yoki “boshqa yo’l bilan emas”, balki jarayonning o’zgaruvchanligiga qarab o’zgaruvchan bo’lishi mumkinligida ifodalanadi. U o’rganilayotgan san’atning ontologik, gnoseologik va aksiologik jihatlariga qarab farq qilishi mumkin. Mantiq badiiy taraqqiyot bosqichida har xil bo’lishi mumkin: makrodarajada badiiy jarayon- badiiy obrazlarning shakllanish mantig’iga; makro darajasiga – keng qamrovli badiiy uslublar va yo’nalishlarda mujassamlangan ko’plab formal yechimlar. Mantiq dunyoni ongli va ongsiz ravishda aks ettirish, shuningdek, san’atda o’z-o’zini namoyon qilish - ko’p qirrali badiiy jarayonning xilma-xilligining kichik bir qismidir.

D.N.Demenyov o’z tadqiqotlarida mantiq va tasviriy san’atning bog’liqligi haqida quyidagi fikrlarni bildiradi: “Estetik mantiq- rangdan

mantiqning umumiy qismi sifatida foydalanmoqda. Estetik mantiq- bu rassomda asarining shakl va mazmuni o’rtasidagi munosabatda ifodalanib, vaqt omili orqali o’zini namoyon qilish faoliyatidir. Bu mantiq badiiy jarayonning o’zgaruvchanligiga qarab o’zgaruvchan bo’lishi mumkin”. [6;74]

MUHOKAMA

Xo’sh, qanday qilib mantiqni Tasviriy san’atga bog’lab o’qitish mumkin degan savol yuzaga keladi. Albatta, bu o’rinli savoldir. Sababi, bu borada qandaydir yo’riqnoma yoki qo’llanma mavjud emas. Bu borada “Mantiq” yo’nalishida ko’p yillik tajribaga ega mantiqshunos olimning tavsiyalari, bilim, malaka va ko’nikmalaridan foydalanib, qo’llanma va dasturni tuzish mumkin.

Yanada chuqurroq mulohaza qiladigan bo’lsak, mantiqda keltirilgan terminlarni o’zgartirib, Tasviriy san’atga bog’lab bo’lmasligi aniq. Lekin, mantiqni misollar, masalalarsiz o’rganib bo’lmasligini inobatga oladigan bo’lsak, mantiqiy misollarni yoki savollarni Tasviriy san’atga bog’lasak bo’ladi.

Tafakkur ko’p qirrali jarayon bo’lib, uni turli xil tomonidan, xususan, mazmuni va shakli (strukturalari) bo’yicha, tayyor holda yoki kelib chiqishi va taraqqiyotida olib o’rganish mumkin. Bularning barchasi mantiq ilmining vazifasini tashkil etadi, uning turlicha metodlardan foydalanishiga, har xil yo’nalishlarga ajralishiga sabab bo’ladi.[4;9]

Tafakkurning ko’p qirrali hususiyatini inobatga olib, mantiqni qiyinchiliklarsiz tafakkurni ishlatgan holda Tasviriy san’atga bog’lasak bo’ladi. Misol uchun, T.Ismoilovning “Mantiq” fani bo’yicha ma’ruzalar matnidan foydalanadigan bo’lsak;

“Har bir kimyoviy element o’z atom og’irligiga ega”.

“Mis – kimyoviy element”.

Demak, “Mis o’z atom og’irligiga ega”. kabi misolni oladigan bo’lsak, biz misolni “kimyo” faniga moslashtirilganini tahlil qilishimiz mumkin. Endi, Tasviriy san’atga bog’lab ko’radigan bo’lsak;

“Tasviriy san’at — rangtasvir, haykaltaroshlik, grafikani birlashtirgan nafis san’at turi”.

“Leonardo da-Vinchining “Mona Liza” portreti Rang tasvirning noyob durdonasidir”.

Demak, “Leonardo da-Vinchining “Mona Liza” portreti Tasviriy san’at asari hisoblanadi” kabi ko`rinishda bo`ladi.

Yuqoridagi keltirilgan misollar tafakkur shakli. sh hollari mazmuni bo`yicha turlicha bo`lishiga qaramasdan, bir xil mantiqiy strukturaga ega. Har ikkalasida xulosani tashkil etuvchi tushunchalar xulosa chiqarish uchun asos bo`lib xizmat qilayotgan hukmlarda uchinchi bir tushuncha (birinchi misolda – « kimyoviy element », ikkinchi misolda – «Rang tasvir» tushunchasi) orqali bog`langan.

NATIJALAR

Har bir ixtisoslikka mantiqni shu fan yo`nalishi bilan bog`lab, uzviy aloqadorlikda o`qitish kerak. Buning uchun dars beruvchi mutaxassis rassom-faylasuf, amaliy san’at ustasi-faylasuf, tilshunos-logik, musiqashunos–logik, ximik–logik iqtisodlik tafsilotlarini yaxshi bilgan mutaxassis bo`lishi lozim. Shunda, o`qituvchi ustoz o`z talabasiga Amaliy san’atning qonun va kategoriyalarini amaliy bezak san’ati misolida teran tahlil qilib bera oladigan bo`la oladi.

Yana shu narsa ayon bo`lmoqdaki, tafakkurni ishga soladigan bo`lsak, yuqorida keltirilgan misollardan ko`plab foydalanishimiz va “Mantiq” fanini “Tasviriy san’at” faniga moslashtirgan holda dasturni, qo`llanmani tuzishimiz mumkin. Tuzilgan dastur va qo`llanmadan ushbu ta`lim yo`nalishida

tahsil olayotgan oliygoh talabalariga “Mantiq” fanini “Tasviriy san’at” faniga moslashtirilgan holda o`qitishimiz mumkin bo`ladi. Bu esa, ushbu oliygohda tahsil olayotgan talabalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatining yanada rivojlanishini kuzatishimiz, tafakkur qobiliyatining yuksalayotganiga va asarlarni mazmun – mohiyatini tahlil qilishda kuchli iqtidor bilan yondashishlariga guvoh bo`lishimiz mumkin.

Tadqiqotlar shuni ko`rsatadiki, ta`lim tizimi rivojlangan mamlakatlarda tasviriy va amaliy san’at yo`nalishlarida mantiq fani tasviriy san’at va amaliy san’atga bog`lab dars jarayonlari tashkil etilgan va bu borada maqolalar yozilib, ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilmoqda.

XULOSA

“Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” yo`nalishi talabalariga mantiq fani nafaqat tasviriy san’at va amaliy san’at darslari jarayonida, balki muhandislik grafikasi yo`nalishida ham nuqtalarning fazoviy koordinatalarini belgilashda, binolarning inter`er va ekster`erini chizishda ham muhim bo`lak hisoblanadi. Bundan tashqari ushbu yo`nalish bitiruvchilari badiiy va amaliy ijod bilan shug`ullanishlari uchun mantiqiy tafakkurlari rivojlangan bo`lsa yaratgan san’at asarlari kolorit va serma`no yechimlarga ega kompazitsiyaga aylanishi mumkin. Hamda, mantiqiy fikrlashi rivojlangan talabalar tasviriy va amaliy san’at asarlarini mazmun mohiyati, ortida yashirilgan sir-asrorlarini falsafiy g`oya sifatida tahlil qilishadi.

ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. Абу Райхон Беруний. Геодезия. Т., 1982. –Б.64
2. Булатов С.С, Соипова М.С. “Бадий тахлил тамойиллари”, “Фан ва технология” нашриёти, Т. 2016. Б. 5
3. Mamadiyeva N.X. Falsafa (Mantiq qismidan). O`quv uslubiy qo`llanma. – Т.: ToshDTU, 2021. В 79
4. Т. Ismoilov. “Mantiq” fani bo`yicha ma`ruzalar matni. Namangan Davlat universiteti – 2023. В. 9
5. G.Petrov. Oq nilufarlar yurtida. Inglizchadan N.Sultonmurodov tarjimasini. “Faktor press”. Toshkent 2021. В. 31
6. Д.Н.Деменёв. Кандидат философски хнаук доцент, О логике художественного процесса. Статья из рубрики "Философия и искусство"/2017. С. 74